

'A la luna de Valencia'; origen del modisme

Ricart García Moya

Este artículo, retallat y en castellá, es publicá en 'Las Provincias', 18 / 10 / 2010

El disapte pasat, 9 d'Octubre del 2010, junt al monument al morellá Vinatea una sinyora del GAV em preguntá qué volía dir aixó de 'gairebé'. La forastera paraula era totalment desconeguda pera mi y, desde sempre, a tots els valenciaparlants; pero no als “normalitzats”.

Este barbarisme catalá es u dels introduits per la Generalitat del PP de Camps, l'Ajuntament de Rita y els poliseros llingüístics del PP en escoles, universitats y Canal 9. Corominas diu que 'gairebé' apareix en Barcelona en el sigle XX y, per supost, que's totalment desconegut en valenciá (DECLLC, IV, p.263). Aixó heu día Corominas en 1955, abans de que la prostitució catalanera robellara (en *-b-* etimológica) el cervell dels chiquets valencians. Els polítics de la ma foradá (en dinés de mosatros) anaven almidonats en la provesó del 9 d'Octubre y, al meu costat, un tros d'alficós es desgargamellava bramant “¡Guapa, guapa, guapa!” a una paltrot en bigot y cametes de furgadents. Yo pensí: '¡A este sinyor li fa falta un oculiste o que'l engabien!' ¿Tindra que vórer en estos destarifos la lluna de Valencia?. Pot ser.

El títul d'este artículo está en castellá, porque “a la luna de Valencia” no naixqué en idioma valenciá, encá que arrailara en ell y de Nort a Sur del Reyne:

«es quedá a la lluna de Valencia» (semanari Garrotá de sego, 5 d'agost de 1888, Alacant, p.2)

¿Quí de mosatros no s'ha calfat la codolla sobre qué vol dir este modisme, o d'ahón prové? Pera alguns castellans del 1600 era quedarse burlat, sinse mijos económicos. Aixina heu dona a enténdrer el manieriste Luque Fajardo, escritor andaluso format intelctualment en Salamanca y Madrit:

«dejando a todos sin blanca, a la luna de Valencia» (Luque Fajardo, F.: Fiel desengaño, 1603)

Un modern càmbit significatiu es l'us de la preposició 'en' per 'a', detall que alluntava prou el semantisme original del modisme. Estar 'en la luna de Valencia' era ser un bonanit fora de la realitat; significat viu en l'espanyol d'Amèrica, ahon conserven arcaïsmes semàntics del temps de Servantes en llaugeres modificacions, com es el cas de la prep. 'en'. Per eixemple, en la prosa del argentí Cortazar:

«hay que ser imbécil, hay que ser poeta, hay que estar en la luna de Valencia para perder más de cinco minutos con estas nostalgias» (Cortázar, Julio: Rayuela, 1963).

Y els acadèmics castellans, sinse fonamentar d'ahón ve, afirmen:

«A la luna de Valencia: Frustradas las esperanzas de lo que se deseaba o pretendía» (DRAE)

N'hia atra teoria ampará, diuen, en escrits d'antius y misteriosos cronistes de fa sigles (¿algú sap els seus noms?). Aixina, Vicente Vidal Corella (+1992) atribuix l'orige a l'expulsió dels moriscs en 1609:

«se acumuló tal avalancha de éstos en las playas valencianas, que no hubo bastantes naves para todos, prometiendlo los marineros a los que quedaban que, una vez realizado el primer viaje y desembarco en Africa, volverían a por ellos. Y allí quedaron los moriscos, a la luna de Valencia»

Está be el cuento pera chiquets, y es poétic; pero, com ham dit, astó de l'expulsió pasá en l'any 1609; y abans, en 1603, ya era conegut y estava arrailat el modisme en el castellá de Luque Fajardo. Atra interpretació la oferix el dicc. d'Escrig, llexicógraf naixcut en Llíria en 1791:

«A la lluna de Valencia... parece tener origen en la antigua costumbre de cerrar las puertas de las murallas al toque de oraciones, dando lugar a que los ausentes de la ciudad quedasen fuera de ella y se vieran obligados a pasar la noche al raso» (Escrig: Dicc.1887)

No está clar l'asunt. Estos teórics feen olvit de que totes les ciutats disfrutaven de la lluna y, per supost, de la fortalea d'altas muralles, en portals que's tancaven a hores del Rat Penat o boqueta nit, fora en l'any 1400 o per el 1600, cuan 'a la luna de Valencia' ix en la lliteratura castellana (una llengua que era coneguda y parlá en gran part d'Europa, desde Flandes a Sicilia). Per tant, si tot el que aplegava tart a cuansevol

població topetava en portals tancats dasta els postiguets, quedant al ras, ¿per quina rahó es digué 'a la lluna de Valencia' y no, per eixemple, a la de Burgos o Murcia?.

N'hia qui confundix la fantasía en la realitat de les fonts documentals. Aixina, el filòlec José Luis García Remiro mos dona un relat desfargalat ahon tot cap, sinse trellat:

«A la luna de Valencia... pudo tener su apoyo en alguna famosa 'luna de Valencia', ya fuese alguna playa en forma de media luna, o una plaza semicircular que llamaban La Luna o quizá, como creen otros, el golfo de Valencia o de San Vicente que tiene esta misma forma de media luna» (G. Remiro: ¿Qué queremos decir cuando decimos...? Madrid, 2001, p.171)

En 2010, gracias a la TV, una frase pot ferse popular en dies o semanas, pasant de l'us familiar al coloquial d'una nació; p.e., el “¡Yo mato!” de Belén Esteban. Per lo contrari, la propagació en l'Etat Mija y Renaiximent d'un neologisme fraseològic anava aspayet, molt aspayet, a pas de pusa. La gestació del modisme 'a la lluna de Valencia' pugué náixer d'un fet fortuit en 1409, cuan el sacerdot Jofre observá a un foll maltratad y ferit per la chusma en els carrerons de Valencia. Compadeixcut, el relligiós va promóurer la creació del primer siquiátric del mon. La nova institució sorprengué en Europa, ahon pocs dements aplegaven vius a adults, a no ser que foren de la noblea o tingueren mijos económics; en este cas, eren tancats en celdes de discrets convents dasta la mort.

El nou manicomi valenciá del sigle XV es convertí en l'equivalent a l'actual Ciutat de les Cencies. No n'hiavía viager important, fora l'alemá Münzer en 1494 o 'Felipe el Hermoso' en 1502, que no dotorejara tan sorprenent espectácul de llunáticos de tot tipo. Al tornar als seus paísos, contaven que'n la ciutat més important d'Espanya (com día Münzer) els locos eren alimentats y protegits en un edifici fet pera ells. Poc a poc, entre lo eixagerat per uns y les oníriques gabulacions d'atres, les dotsenes d'internats es convertiren en millars y, además, es propagá que'ls carrers de Valencia estaven caramullats de llunáticos, víctimes de la lluna de Valencia. Les causes de la locura eren misterioses en el 1400, enfilanse a l'efecte pernicios del satélit sobre'l cervell; com encá hui arpleguen, en semantisme ductós, alguns diccionaris:

«lunático, persona que tiene lunas o manías. O que padece accesos de locuras» (Moliner, M.: Dicc.)

Fora blanca o groga, plena o menguant, la lluna esguitava efluvis negatius sobre'ls mortals ¿Y qué tindria d'especial la lluna de Valencia pera danyar tant les neurones del ser humá? Ningú heu sabía, mes la gábula de la proliferació de llunáticos adquirí certa popularitat. Inclús actualment, lo mateix que'n castellá, en valenciá parlem de perturbacions de la personalitat per tíndrer llunes:

«Tíndrer u llunes: sentir perturbaciones en el tiempo de las variaciones de la Luna» (Escrig: Dicc.1887)

A partir del Renaiximent, per la construcció d'atres manicomis en Europa y la creixent racionalitat de la societat, la relació entre “lluna de Valencia” y locura es diluix en semantismes sinse llum, perdurant la idea de lo perillós de quedarse 'a la lluna de Valencia'. Hui, pera molts castellans:

"estar a la luna de Valencia se aplica a quienes por estar despistados olvidan otros quehaceres"

Es evident la mitigació eufemística y càmbit semàntic d'estar u llunàtic a ser un distragut. Ya en temps del Barroc, els espanyols havien olvidat l'orige y no antenien ni el significat ni el singularisme de que fora la lluna de Valencia y no la d'atre puesto cuansevol. Per eixe motiu, el desconcertat Góngora rahonava:

«que tan recia era la luna de Valencia como la de Salamanca» (Góngora: Epistolario, año 1619)

¿N'hia documentació sobre la perillositat de la lluna de Valencia? Sí, clar està. y de la ploma d'u dels humanistes més dotors e inquietants del 1500. Aixina, lo dels abundants llunàtics que aumplièn els carrers de Valencia en el sigle XV hu arreplegá Merlin Coccaie (Mantua, 1491), seudónim del flare italiá Teófil Folengo, en sa 'Histoire maccaronique'; llibre que acabá d'escriurer raere del sac de Roma en 1527, encá que lo referent a la lluna de Valencia lo escrigué per l'any 1517. Mort el 9 de deembre de 1544 en Campese, de jove vixqué en Mantua, Bolonia y Venecia, ahon li alertarien dels perills de la lluna de Valencia. Lo més llògic es que eixa creencia vinguera dels territoris espanyols de Nápols y Sicilia, o del Estat de la Iglesia, ahon els valencians tenien tot el poder a finals del sigle XV. En la traducció del lletí macarrònic a un francés sui géneris, feta en l'any 1606 seguint l'estil de François Rabelais, "prototype de Rablais", llegim:

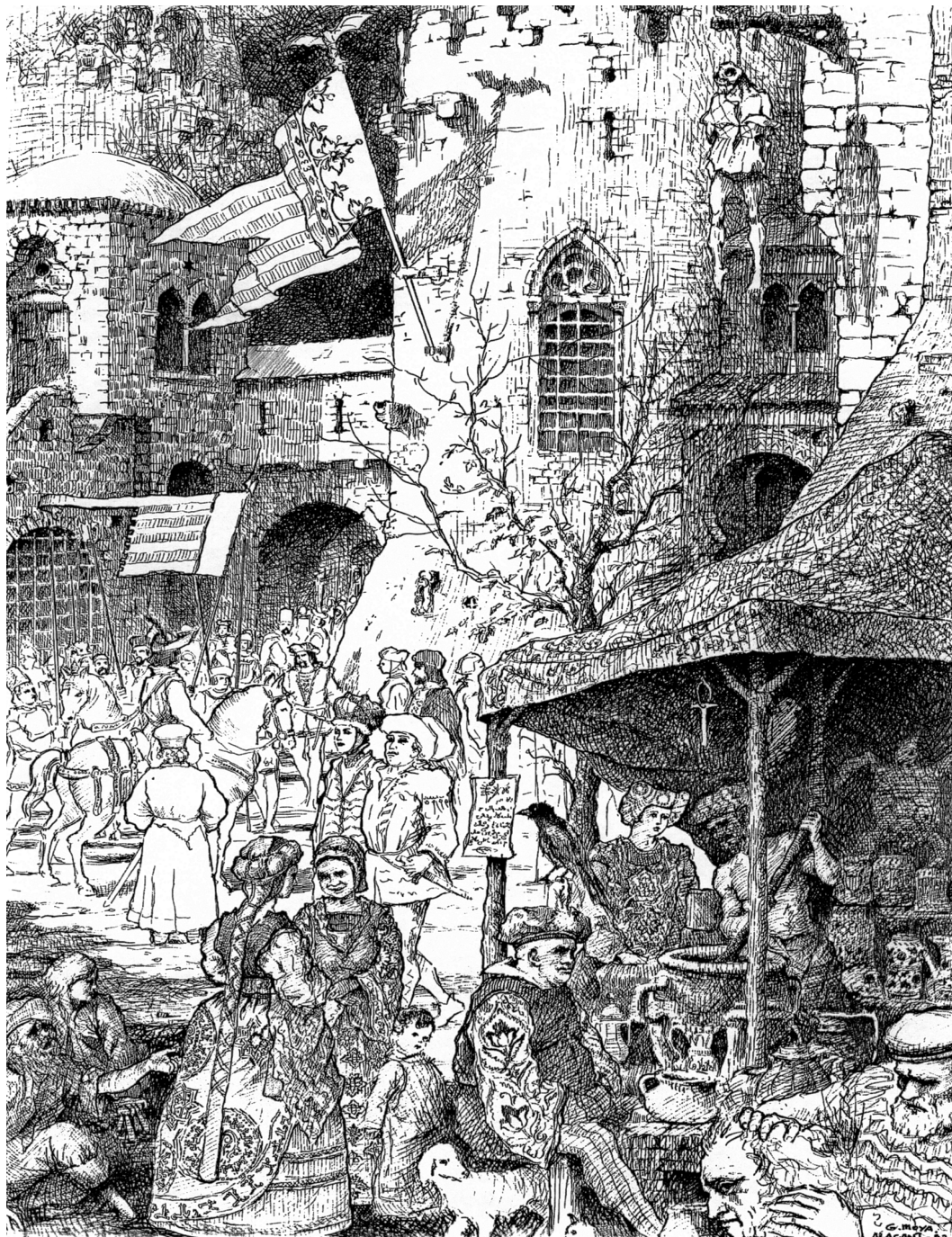
"Je considerais la Lune blanche, tachée au front de grandes taches, chasser les tenebres de dessus la mer et la terre (...) Icelle ne laisse les personnes qui sont legiers d'esprits se reposer long-temps et se tenir en cervelle. Valence, qui nourrist en Espagne plusieurs milliers de fols, la sent piccoter souvent le cerveau de ses Citoyens" (Coccaie, M.: Hist. París, 1606, p.424)

clochers pour contempler le ciel de plus près. Je considerois la Lune blanche, tachée au front de grandes taches, chasser les tenebres de dessus la mer et la terre. Tantost elle a les cornes pointuës et ressemble à une escorce de melon, et, ayant les cornes remplies, elle prend la forme d'un demy trenchoir, et, quand les deux cornes se touchent, elle semble à un cul de chauderon. Icelle ne laisse les personnes qui sont legiers d'esprits se reposer long-temps et se tenir en cervelle. Valence, qui nourrist en Espagne plusieurs milliers de fols, la sent piccoter souvent le cerveau de ses Citoyens. Les paysans, encore qu'ils soyent de gros esprit, cognoissent et remarquent bien sa vertu, quand il

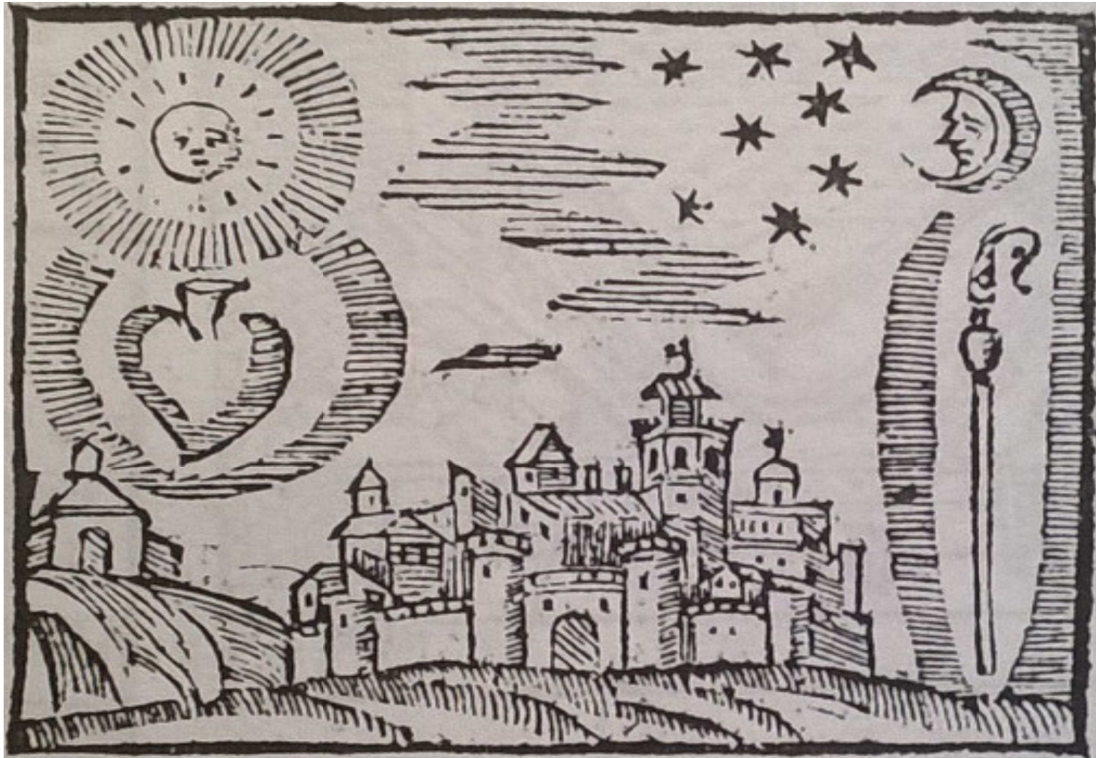
El vert flare benedictí Teófil Folengo retratat per Girolamo di Romano (c. 1530)

Per l'any 1517, recordant histories escoltaes de chicotet en Mantua, el benedictí Coccaie o Folengo parlava de Valencia y el perill de sa lluna, que produía trastorns mentals: «Je considerais la Lune blanche... Valence, qui nourrist en Espagne plusieurs milliers de fols, la sent piccoter souvent le cerveau de ses citoyens» (Coccaie, M.: Histoire, Paris, 1606, p.424)

L'humaniste Folengo, escéptic, fea burla d'estes creencies migevals; d'ahí el to sarcástic usat al recordar lo escoltat de jovenet: que Valencia estava plena de folls o llunáticos, víctimes del llandós picotejar de la lluna sobre'l cervell dels ciutadans. Inductablement, en el sigle XV, més d'un foraster que vullguera anar a Valencia s'afanyaria pera aplegar abans de que tancaren els portals. Fer nit a la lluna de Valencia

li podia convertir en llunatic indefens, y acabar en una gabia de la 'Casa de locos' de Valencia, nuet y sinse blanca, com observá y anotá el teuto Münzer en l'any 1494.

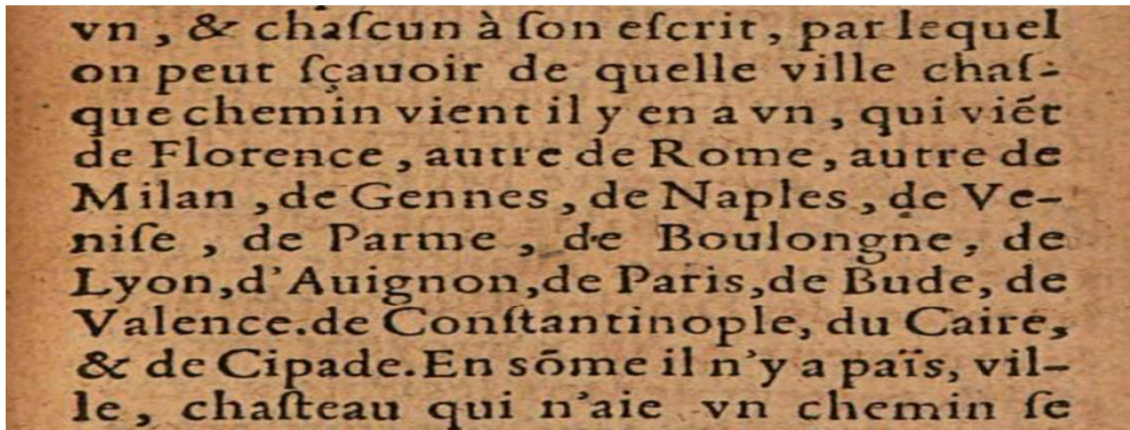
Enigmática image de la capital del Reyne de Valencia. L'antiga Hidrópolis apareix rodá de fortes muralles, en el Micalet baix l'ampar d'un Cel tranquil y benigne, ahon els símbols del Cor, les Estrelles, el Sol y el Báculo contrarresten la tristea d'una Lluna que, en el 1620, ya no ofería perill de locura pera ningú. L'antiga creencia migeval, arreplegá per Teófil Folengo, havia pasat al olvit (Dibuix pera Festes a D. Tomás de Villanueva, 1620, p.417)

El pasat disapte, 9 d'Octubre, al vórer que alguns sanc d'horchata aplaudien als polítics del 'gairebé', Camps y Rita Barberá (eixos que obliguen a usar catalá als fluixos valencians y rotulén en catalá els carrers de Valencia), em vingué al cap lo narrat per Teófil Folengo: ¿mos haurá afectat la lluna de Valencia?, ¿cóm pot un poble votar als bochins idiomáticos que treballen pera desfer nostra cultura? En esta festa del 9 d'Octubre, els polítics colaboracionistes del PPSOEU han aumplit tot de llansols en cuatres barres (de vergonya lo d'Elig).

Tota sa política es desfer l'históric Reyne de Valencia y Espanya. Ham caigut a lo més baix al tindre a esta genteta de mandons. No som res, la provesó del 9 d'Octubre l'han degradat a pasacarrer faller y municipal, donant la llanda la Banda de Rita en vulgarots pasadobles andalusos y, ¡Deu mos quart!, en l'empalagós 'Valencia' de Padilla a totes hores, despreuant la gran música solemne y militar valenciana dels sigles XVII al XIX (Cabanilles, Martín y Soler...).

Si Catalunya haguera tingut la Real Senyera y un Centenar de la Ploma pera custodiarla ¿algú ducta de que'l reviscolarien y lluirien en cuansevol ocasió? Ací, el 9 d'Octubre,

la Real Senyera apareix rodejã per l'astovat Centenar de la Pancha (¿Quí sap en Espanya quina era la funció del autèntic Centenar de la Ploma?), mondongã de polítics arbelloners de bolchaca sinse fondo que'm donen sofoquina ca vegã que'ls veig. ¡Quín contrast en el temps del humaniste Folengo! Per l'any 1530, Merlin Coccaie o Folengo enumerava les 'routes' y 'chemins' que eixien de les principals ciutats del mon conegut. D'Espanya asoles ofería una capital:

«...de Florence, autre de Rome, autre de Milan, de Gennes, de Naples, de Venise, de Parme, de Boulongne, de Lyon, d'Avignon, de Paris, de Bude, de Valence, de Constantinople, de Caire et de Cipade» (Coccaie: Hist. p.759).

Hui, ignorats per tots, els valencians seguim fent el panoli... a la lluna de Valencia.